

פרשת יתרו

הוסיף יום אחד מדעתו

יט, י וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר

מסכת שבת (פז, א): דתניא, שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו. (א) הוסיף יום אחד מדעתו (ב) פירש מן האשה [נעסוק בזה בהרחבה בפרשת ואתחנן] (ג) שבר את הלוחות [נעסוק בזה בהרחבה בפרשת וזאת הברכה]. הוסיף יום אחד מדעתו, מאי דריש, (שמות יט, י "וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר" היום כמחר, מה "מחר" לילו עמו [על משקל "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר". ה' דיבר עם משה בבוקר, כאשר עבר הלילה של "היום" שמדבר עמו, וה"מָחָר" אמור להתחיל בערב הקרוב] אף "היום" לילו עמו, ולילה דהאידנא נפקא ליה [שהרי ה' דיבר עמו בבוקר], שמע מינה תרי יומי לבר מהאידנא. ומנלן שהסכים הקב"ה על ידו? דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא [על פי השיטה שמתן תורה היה בשבת, והרי הגיעו להר כבר ביום ראשון. אם נפרש "היום" כפשוטו, היה יוצא שמתן תורה חל ביום שישי, לפי חשבון העליות והירידות של משה בפרשת יתרו ובפרק כד בפרשת משפטים, משם מתברר שהציווי על הפרישה היה ביום רביעי].

והסוגיא צריכה תלמוד בשלשה תחומים שונים:

א. אם אמנם משה למד את אשר דרש על פי ההיקש שבין "היום" אל "מָחָר", וגם היקש היא אחת המידות שהתורה נדרשת בהן (ומי כמשה אשר ידע את המידות הללו!) מדוע חז"ל קראו ללימוד הזה "מדעתו". הרי התורה ניתנה להידרש על ידי המידות, וכל דרשה כזאת היא לימוד תורה וגילוי רצונו של הקב"ה, ואין נאה לקרא לזה "מדעתו". על זה משיבים התוספות (ד"ה היום ומחר): אין זו דרשה גמורה, אלא משמע [=משמעות] ד"היום" ממש [כלומר, מעין לימוד פשוטו של מקרא בהבנת "היום" כיממה שלמה], דאי לאו הכי אין זה "מדעתו"! עכ"ל. לפי בעלי התוספות הקב"ה לא הסכים למדרש של משה, אלא לפשט שהוא למד במלה "היום".

ב. אולם אפשר עדיין לפרש שהלימוד היה במסגרת היקש. ואם ישאל השואל מדוע זה נקרא "מדעתו" ולמה צריך הסכמת הקב"ה, וכי כל אימת שלומדים על פי המידות שהתורה נדרשת בהן יש לקבל את הסכמתו יתברך? ! התשובה לכך היא שאמנם כן! כי בשעה זאת של לימוד היקש זה, המקסימום של 'כתוב' שהיה בידי משה רבינו היה "המגילה הראשונה" מבראשית ועד מתן תורה (על פי "מגילה מגילה ניתנה"). וכך כותב רש"י במשפטים (כד, ז) ד"ה (ויקח) ספר הברית: 'מבראשית ועד מתן תורה ומצוות שנצטוו במרה'. ואם כן, כל דרשה במגילה הזאת טעונה אישור מאתו יתברך, כי יתכן וב"מגילות" הבאות שהוא עומד למסור למשה במשך ארבעים שנות המדבר, יהיה טכסט אשר יסתור את הלימוד הזה (בבחינת "תלמוד לומר"). לכן הוא, ורק הוא יתברך, היודע את אשר עומד להכתיב למשה "במגילות" הבאות, יכול לאשר את הלימוד של ההיקש "היום כמחר".

ג. אולם גם בזה לא די, שהרי עדיין מעיקרא דדינא אנו שואלים: מה ראה משה צורך לדחות את מתן תורה ביום נוסף, וכי לא ידע שהעולם כולו ממתין ומצפה לקבלת התורה על ידי בני ישראל? האנושות כולה תלויה ב"יום הששי" 'הוסיף ה' א ב"שישי" בגמר מעשה בראשית, לומר, שהתנה עימם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר: "יום הששי" שכולם תלויים ועומדים עד יום השישי הוא שישי בסיון המוכן למתן תורה' (רש"י בראשית א, לא "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי").

במצב שכזה שהעולם זקוק לגאולתו מתוהו (אלפיים שנות תוהו), כאשר עשרים וששה דורות של דרך ארץ עומדים לפנות מקום לתורה שהדרך ארץ קדמה לה, האם לא היה מן הראוי ומן הרצוי להקדים את מתן תורה ולא לאחר אותו? !

נראה לבאר את הענין כדלקמן. ידוע, שאצל בני נח הלילה הולך אחר היום שנאמר "וַיּוֹם וַלְיָלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ" (בראשית ח, כב). לא כן אצל בני ישראל, שהם נוהגים על פי התכנית המקורית של הבריאה והיא "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד". ואמנם כך נאה וכך יאה, באשר "בְּרֵאשִׁית" בשביל ישראל הנקראים "רֵאשִׁית" נברא העולם. מיום חטא אדם הראשון, ירדה האנושות מדרגת "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר" אל דרגת "יוֹם וַלְיָלָה", עד אשר ישראל קיבלו את התורה, ושוב נהג הדין של "וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר". עתה, על פי אותה שיטה

של חז"ל שפרק כ"ד בשמות נאמר קודם עשרת הדברות, יוצא שבד' בסיון נאמר לו "עלה" (רש"י), ושם כתוב (פסוק ז) "ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר-דבר ה' נעשה ונשמע". ומיד (פסוק ח) "ויקח משה את-הדם ויזרק על-העם ויאמר הנה דם-הברית אשר פרת ה' עמכם על פל-הדברים האלה".

הרי מפורש יוצא מפי דברי הכתוב שכבר בד' סיון נכרתה ברית התורה בין ישראל ובין הקב"ה, ובאותו ד' בסיון נאמר למשה (שמות יט, כ) "וקדשם היום ומקח". הרי שציווי זה נאמר לעם כאשר דינם דין ישראל ויצאו כבר מדין בן נח. לכן היה ברור למשה שיש לפרש "היום" לילו עמו, כמו "מקח". והקב"ה הסכים עמו, שהצהרת "נעשה ונשמע" (ולא עצם מתן עשרת הדברות) היא אשר קבעה את המעבר מבן נח אל בן ישראל.

אולם ניתן להציע פירוש נוסף ועמוק יותר בצורך להסכמת הקב"ה לקל וחומר שמשה למד 'מעצמו'. כבר ראינו (רש"י משפטים) כי עוד בד' ניסן הכתיב ה' למשה את המגילה הראשונה, בה כתוב "וקדשם היום ומקח", אותו כתוב שמשה דרש 'מפי עצמו'. אולם לפי פשוטו של מקרא נראה כי "וקדשם היום ומקח" נאמר לו למשה עוד לפני השלב הבא של כתיבת "ספר הברית". לפי זה יוצא כי משה 'דרש' לא טכסט אלא דיבור! אתמהא! וכי תורה שבעל פה נדרשת על ידי י"ג המידות שהתורה נדרשת בהן?! על כרחנו לומר שדרגת משה רבינו במעמד מתן תורה היתה כזאת, שעם קבלת דברי תורה בעל פה מפיו של הקב"ה, ידע הוא בדרגתו העילאית "לחלק" את תוכן הדברים בין ה"בכתב" ובין ה"בעל פה". (עיי' בזה בהרחבה בפרשת דברים בדבר המהות המיוחדת של ספר דברים שהוא "ספר תורת משה" (נחמיה ח, א)). מלאכה זאת של חלוקת דבר ה' בעל פה אל הצורה הסופית של בכתב עם בעל פה, בודאי צריכה את הסכמתו של הקב"ה, אשר במקרה דנן לא בוששה לבוא "דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא". מעין זה מצאנו ברבינו בחיי בשם רבינו חננאל (בראשית יח, ט) אשר כתב: נעשו דברי האבות בקבלה בלא כתיבה בתורה, כמו תורה הכתובה, עכ"ל. אם יחידי סגולה כמו האבות (אשר לדרגת "פנים אל-פנים" (שמות לג, יא) לא הגיעו) יכולים "לדבר" בדרגה של כתיבה, בודאי אפשר לומר שאדון הנביאים יכול "לשמוע" את דבר ה' ברמה של כתיבה, וממילא "להקיש" ממלה למלה.

לפי פירוש שני זה יוצא שה'מדעתו' הוא אמנם מיוחד וייחודי שלא מצינו כמוהו בכל התורה כולה. פירוש זה בנוי על ההבדל העקרוני בין תורה שבכתב הניתנת לדורשה במידות שהקב"ה קבע ובין תורה שבעל פה הנלמדת (ולא נדרשת) באשר היא.

(במאמרים שונים בספר זה (וכן בספרנו 'פשוטו של מקרא') הראינו לדעת את ההבדל הגדול בעוצמה של דאורייתא בין הבכתב ובין הבעל פה, יעוין שם).